

<https://doi.org/10.15804/ppk.2024.03.14>
2024, nr 3 (79), ss. 16

Data akceptacji: 17.05.2024

Data publikacji: 29.06.2024

Cytowanie

CHICAGO: P. Michalik, *Wykluczenie cyfrowe a realizacja prawa do sądu na przykładzie elektronicznego postępowania upominawczego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2024, nr 3, s. 183–198, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.03.14>

APA: Michalik, P. (2024), *Wykluczenie cyfrowe a realizacja prawa do sądu na przykładzie elektronicznego postępowania upominawczego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 3, s. 183–198, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.03.14>

Paweł Michalik

ORCID ID: 0000-0002-2948-0138

Uniwersytet Szczeciński

E-mail: pawel.michalik@usz.edu.pl

Wykluczenie cyfrowe a realizacja prawa do sądu na przykładzie elektronicznego postępowania upominawczego

Słowa kluczowe: informatyzacja wymiaru sprawiedliwości, prawo do sądu, wykluczenie cyfrowe

Keywords: Right to Access Justice, Digitalization of the Judiciary, Digital Exclusion

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu autor, przy wykorzystaniu metody dogmatyczno-prawnej oraz pomocniczo metody historycznej, dokonuje analizy przepisów i zasad zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i w ratyfikowanych umowach międzynarodowych, a także w prawie cywilnym procesowym – wskazuje w jaki sposób wykluczenie cyfrowe może ograniczać realizację prawa do sądu, przy czym czyni to na przykładzie spraw cywilnych rozstrzyganych w elektronicznym postępowaniu upominawczym. Ponadto autor, wykorzystując metodę analityczną przedstawia i wyjaśnia pojęcia „kompetencji cyfrowych” i „wykluczenia cyfrowego”, oraz opisuje naturę tego problemu w polskim społeczeństwie. Przedmiotowe rozważania obejmują również omówienie korzyści płynących z wykorzystania elektronicznego postępowania upominawczego przez pod-

miot chcący uzyskać ochronę prawną, z których nie mogą skorzystać osoby wykluczone cyfrowo.

Abstract

Digital Exclusion and the Implementation of the Right to a Court on the Example of Electronic Writ Proceedings

In this study, the author, using the doctrinal legal method and, additionally, the historical method, conducts an analysis of the regulations and principles contained in the Constitution of the Republic of Poland and in the ratified international agreements, as well as in the civil procedural law. The paper highlights how digital exclusion can limit the realization of the right to a court, illustrating this with examples from civil cases resolved in electronic writ proceedings. Furthermore, the author, employing the analytical method, presents and explains the concepts of “digital competence” and “digital exclusion”, and describes the nature of this problem in Polish society. The considerations also include a discussion of the benefits derived from the use of electronic writ proceedings by entities seeking legal protection, benefits which cannot be accessed by digitally excluded individuals.

I. Wstęp

Informatyzacja wymiaru sprawiedliwości jest jednym z podstawowych zadań, z którymi musi się zmierzyć nie tylko ustawodawca, ale także organy wymiaru sprawiedliwości, zawodowi pełnomocnicy oraz osoby poszukujące ochrony prawnej przed sądem powszechnym. Klasyczny model prowadzenia postępowań sądowych kojarzony jest z koniecznością osobistej wizyty w budynku sądu, gdzie przy zachowaniu odpowiedniego porządku czynności sąd rozstrzyga zawisłe przed nim spory cywilne, administracyjne, czy też karne. Model ten, co do zasady, zapewnia każdemu podmiotowi równe prawo dostępu do sądu, abstrahując od ograniczeń natury finansowej, w dużym stopniu zależnych od efektywności systemu bezpłatnej pomocy prawnej i systemowych rozwiązań w kwestii zwolnień od ponoszenia kosztów sądowych. Zauważyć jednak należy, iż prawo do sądu to prawo składające się z zespołu

uprawnień częściowych, do których przestrzegania zobowiązane są nie tylko organy wymiaru sprawiedliwości, ale także ustawodawca, który kształtuje postępowanie sądowe. Istotnym problemem wielu systemów prawnych jest fakt, iż czynności dokonywane przez organy sądowe są rozłożone w czasie, a przewlekłość staje się immanentną cechą postępowania, co widać w statystykach obrazujących przedłużające się postępowania w sprawach cywilnych.

Ustawodawca, widząc ten problem, a także dostrzegając, iż społeczeństwo oczekuje, że wymiar sprawiedliwości będzie funkcjonował szybko, sprawnie i efektywnie, nieustannie podejmuje próby usprawnienia działania sądów poprzez informatyzację czynności, które wykonują sędziowie oraz podmioty o charakterze pomocniczym (biegli sądowi, komornicy sądowi, etc.), a także dostosowania przepisów prawa cywilnego procesowego w taki sposób, aby podmioty zainteresowane uzyskaniem rozstrzygnięcia mogły skorzystać ze środków komunikowania się na odległość oraz innych narzędzi informatycznych. Prawodawca wprowadza do krajowego systemu prawnego różne rozwiązania, które mają zachęcić podmioty legitymowane do korzystania z wymiaru sprawiedliwości przy wykorzystaniu odpowiednich systemów teleinformatycznych np. poprzez wprowadzenie niższych opłat sądowych w elektronicznym postępowaniu upominawczym, czy też uproszczenie czynności sądowych, co ma umożliwić uzyskanie rozstrzygnięcia w danej sprawie (np. brak obowiązku dołączania środków dowodowych do pism składanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym). Jednak współczesna tendencja informatyzacji postępowania sądowego ma również drugie oblicze, bowiem z dobrodziejstwa informatyzacji mogą efektywnie korzystać tylko osoby mające odpowiednio wysokie kompetencje cyfrowe. A to oznacza *a contrario*, że osoby wykluczone cyfrowo nie mogą skorzystać z pewnych instytucji prawa cywilnego procesowego. Wynika to przede wszystkim z braku instrumentów wsparcia technicznego i merytorycznego dla takich osób. Hybrydowość niektórych rozwiązań (np. możliwość wyboru pomiędzy elektroniczną a papierową formą czynności procesowych) już nie jest w stanie tego problemu w pełni zniwelować. Przykładem takiej sytuacji jest niemożność udziału w licytacjach elektronicznych w ramach egzekucji sądowej z nieruchomości albo z ruchomości (kwestią niepodlegającą dyskusji jest to, że postępowanie egzekucyjne jest etapem postępowania, które również obejmuje prawo do sądu), czy też niemożność złożenia wniosku o rejestrację spółki

z ograniczoną odpowiedzialnością do sądu rejestrowego w formie papierowej. W niniejszym artykule, z uwagi na złożoność problemu, analizie zostanie poddane zagadnienie wpływu wykluczenia cyfrowego na prawo do sądu w sprawach cywilnych rozstrzyganych w elektronicznym postępowaniu upominawczym, którego to trybu nie mogą zainicjować osoby nieposiadające odpowiednio wysokich kompetencji cyfrowych.

Celem niniejszego opracowania jest potwierdzić hipotezę, że wykluczenie cyfrowe przekłada się na rzeczywiste ograniczenie realizacji prawa do sądu, przede wszystkim w aspekcie prawa do wyroku, realizowanego m.in. poprzez zastosowanie postulatu szybkości postępowania, a także standardów organizacji postępowania sprzyjających jego sprawności i efektywności. Widać to wyraźnie na przykładzie elektronicznego postępowania upominawczego.

W toku analizy omawianego zagadnienia użyto metody dogmatyczno-prawnej oraz analitycznej, polegającej na badaniu norm obowiązującego prawa międzynarodowego i wewnętrznego w zakresie realizacji prawa do sądu, a także ustawodawstwa krajowego w obszarze prawa cywilnego procesowego. Analiza przeprowadzona została w oparciu o interpretację postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, postanowień aktów prawa międzynarodowego publicznego, ustaw krajowych i zagranicznych, a także raportów Unii Europejskiej i Ministerstwa Sprawiedliwości. Pomocniczo wykorzystano również metodę historyczną w celu przedstawienia uregulowania prawa do sądu w postępowaniu cywilnym w okresie międzywojennym, które położyło fundamenty pod współczesne ukształtowanie tego prawa.

II. Pojęcie i wymiar wykluczenia cyfrowego w Polsce

Wykluczenie cyfrowe rozumiane jako brak dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych, które są niezbędne dla człowieka by sprawnie funkcjonować w nowoczesnym i z informatyzowanym społeczeństwie stanowi istotny problem. Co więcej, problem ten wykracza poza fizyczny dostęp do określonych urządzeń, technologii czy też Internetu, bowiem – wobec wzrastającego poziomu skomplikowania zastosowań technik informatycznych – dostęp ten stanowi jedynie bazę do kształtowania kolejnych umiejętności zapewniających możliwość właściwego funkcjonalnie korzystania z e-usług publicz-

nych. Próbę zidentyfikowania przyczyn leżących u podstaw niemożności korzystania z dobrodziejstwa wykorzystywania narzędzi informatycznych podjął J. van Dijk, wskazując, iż na korzystanie przez człowieka z narzędzi informatycznych składają się:

1. dostęp fizyczny do odpowiedniej infrastruktury (np. komputer i sieć Internet),
2. motywacja do korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych,
3. posiadanie umiejętności korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych,
4. dostęp do technologii informacyjno-komunikacyjnych¹.

Wyróżnić zatem można dwa rodzaje wykluczenia cyfrowego: „twarde” oraz „miękkie”.

Wykluczenie cyfrowe „twarde” to takie, w którym człowiek nie ma fizycznego dostępu do narzędzi (np. do komputera), programów czy usług albo ma ograniczony do nich dostęp. Do tego typu wykluczenia zaliczyć można również kwestie jakościowe dostępu do szeroko rozumianej infrastruktury informatycznej, takie jak: stabilność lub prędkość transmisji danych, czy przestarzałe wersje oprogramowania. Niewątpliwie jednymi z głównych czynników wpływających na powstawanie „twardego” wykluczenia cyfrowego jest aspekt ekonomiczny, tj. stosunkowo wysoki koszt zakupu i eksploatacji narzędzi informatycznych, na które nie wszyscy członkowie społeczeństwa mogą sobie pozwolić, a także aspekt dostosowania urządzeń i oprogramowania do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Ten aspekt wykluczenia cyfrowego doznaje ograniczenia w miarę rozwoju i obniżania kosztów dostępności technologii informatycznych.

Kwestią bardziej złożoną i trudniejszą do przezwyciężenia jest „miękkie” wykluczenie cyfrowe. Możemy o nim mówić w przypadku, gdy członkowie społeczeństwa:

1. nie mają motywacji do korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych, tzn. nie czują potrzeby korzystania z narzędzi informatycznych,

¹ J. van Dijk, *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*, London, New Delhi 2005, s. 20–21.

2. nie posiadają odpowiednich kompetencji cyfrowych, co może przybrać formę zarówno ich braku pierwotnego lub też wtórego (np. w sytuacji, gdy dana osoba posiadała określony rodzaj kompetencji, ale w wyniku rozwoju technologii, czy nowych trendów nie dostosowała do nich swoich umiejętności)².

W przypadku tego rodzaju wykluczenia cyfrowego istotnym problemem są uwarunkowania natury psychologicznej, a w szczególności procesy wolicjonalne człowieka, które determinować będą potrzebę zdobycia i rozwoju kompetencji cyfrowych. Brak chęci lub strach przed uzyskaniem odpowiednich kompetencji cyfrowych wynikać może z wielu czynników, takich jak: wiek, wykształcenie, wysokość dochodów, miejsce zamieszkania, szczególne potrzeby użytkownika, ograniczające możliwości percepcji pewnych zagadnień.

Kompetencje cyfrowe w podstawowym ujęciu obejmują zbiór umiejętności informatycznych i informacyjnych. Kompetencje informatyczne obejmują biegłość w obszarze korzystania z urządzeń elektronicznych, umiejętność poruszania się w przestrzeni cyfrowej oraz korzystania z różnorodnych aplikacji i oprogramowania. Z kolei kompetencje informacyjne dotyczą zdolności do skutecznego wyszukiwania, zrozumienia i oceny wiarygodności oraz przydatności informacji³. Uznać należy, iż kompetencje informatyczne stanowią podstawę dla wszelkich innych kompetencji cyfrowych, pełniąc rolę zarówno punktu wyjścia, jak i czynnika wpływającego na inne umiejętności związane z technologiami cyfrowymi z uwagi na fakt, iż czynności związane z korzystaniem z urządzeń elektronicznych wymagają od użytkownika posiadania takich kompetencji co najmniej w podstawowym zakresie. Wyróżnić również należy trzeci poziom kompetencji cyfrowych, jakim są kompetencje funkcjonalne, tj. umiejętność wykorzystania pozostałych umiejętności w celu realizacji konkretnych działań (np. potrafię uruchomić komputer

² A. Bartol, J. Herbst, A. Pierścińska, *Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje*, Warszawa 2021, https://fundacja.orange.pl/app/uploads/2021/11/RA-PORT_WYKLUCZENIE-SPOLECZNO-CYFROWE-W-POLSCE_2021.pdf (14.06.2023).

³ J. Jasiewicz, M. Filiciak, A. Mierzecka, K. Śliwowski, A. Klimczuk, M. Kisilowska, A. Tarkowski, J. Zadrozny, *Ramowy katalog kompetencji cyfrowych*, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/9068/Ramowy_katalog_kompetencji_cyfrowych_Fra.pdf?sequence=1&isAllowed=y (9.03.2024).

w celu znalezienia wiarygodnej informacji, która jest mi potrzebna by załatwić sprawę urzędową).

Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Komisję Europejską tylko 43% Polaków posiada, co najmniej podstawowe umiejętności cyfrowe, a ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe posiada zaledwie 21%, co daje Polsce 24 miejsce spośród państw członkowskich Unii Europejskiej w rankingu gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego (DESI) w 2022 r.⁴. Oznacza to, że potencjalnym wykluczeniem cyfrowym zagrożonych jest blisko 57% Polaków, co w związku z dynamicznym rozwojem nowych technologii może negatywnie wpływać na wszystkie aspekty życia społecznego, w tym na wymiar sprawiedliwości. Co więcej, sytuacja taka z pewnością wygląda gorzej w odniesieniu do bardziej zaawansowanych umiejętności, takich jak korzystanie ze specjalistycznych aplikacji czy wypełnianie elektronicznych formularzy związanych z usługami publicznymi, czego przykładem jest wypełnienie pozwu w elektronicznym postępowaniu upominawczym. W takim przypadku należy zastanowić się, czy ustawodawca nie ogranicza prawa do sądu poprzez wprowadzenie do systemu prawnego rozwiązań faworyzujących osoby dochodzące swych praw przed tzw. sądem internetowym, wymagającym posługiwania się funkcjonalnymi kompetencjami cyfrowymi.

III. Realizacja prawa do sądu w postępowaniach z zastosowaniem nowoczesnych technologii

Prawo do sądu jest jednym z osobistych publicznych praw podmiotowych będących elementarnym środkiem ochrony wolności i praw jednostki, które gwarantowane jest nie tylko w art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁵, ale także przez umowy międzynarodowe, które RP ratyfikowała (m.in. art. 14 ust. 1 zd. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycz-

⁴ Indeks gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego (DESI) na 2022 r., <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/88719> (15.06.2023).

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.).

nych⁶, art. 6 ust. 1 zd. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁷, art. 47 zd. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁸)⁹. Na prawo to, oprócz wymogu zachowania niezależności sądu i niezawisłości sędziów, które mają zagwarantować bezstronne rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy, a także realizacji postulatu szybkości postępowania składają się:

1. „prawo dostępu do sądu, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem;
2. prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności;
3. prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd”¹⁰.

W konsekwencji należy przyjąć, jak zasygnalizowano wyżej, prawo do sądu ma charakter zespołu praw o charakterze częściowym, wśród których z perspektywy niniejszych rozważań szczególne znaczenie ma wskazana wyżej triada praw, która to musi być uwzględniana zarówno przez ustawodawcę na etapie stanowienia prawa cywilnego procesowego, jak i jego stosowania przez organy wymiaru sprawiedliwości.

Na marginesie zauważyć należy, iż w doktrynie podnosi się, iż na prawo do sądu składa się także „prawo do wykonania prawomocnego orzeczenia”¹¹, co w naturalny sposób włącza do zakresu przedmiotowego tego prawa również etap postępowania egzekucyjnego, a szerzej mówiąc – postępowania wykonawczego. Jest to tzw. aspekt pozytywny prawa do sądu. Z kolei aspekt negatywny prawa do sądu oznacza zakaz zamykania lub nadmiernego ograniczania dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Kwestią niebudzącą wątpliwości jest fakt, iż zasada ta odnosi się nie tylko do spraw z zakre-

⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167).

⁷ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona nastąpieniem Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284).

⁸ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 czerwca 2016 r. (Dz. Urz. UE. C Nr 202, str. 389).

⁹ P. Tuleja, *Komentarz do art. 45 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021, Lex/el.

¹⁰ Wyrok TK z 10 lipca 2000 r. sygn. akt SK 12/99, OTK 2000 Nr 5 poz. 143.

¹¹ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 45, uwaga 7 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, Lex/el.

su prawa publicznego (karnych i administracyjnych) ale także do sporów cywilnych, wyrażając się przede wszystkim w realizacji tzw. prawa do powództwa. Koncepcja „prawa do powództwa” (z niem. *Klagerecht*) opracowana w XIX w. przez niemieckich procesualistów cywilnych zaimplementowana została do polskiego systemu prawa cywilnego procesowego w okresie międzywojennym, czego wyrazem jest użycie w art. 3 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks Postępowania Cywilnego¹² sformułowania, iż „każdy może poszukiwać ochrony sądowej”. Miało ono gwarantować stronie nie tylko uprawnienie do uruchomienia postępowania sądowego, lecz także – jeżeli jej żądanie znajduje obiektywną podstawę prawną – do uzyskania korzystnego rozstrzygnięcia¹³.

Jak wskazuje się w doktrynie, prawo do sądu w sprawach z zakresu prawa prywatnego odnosi się zarówno do spraw rozstrzyganych w trybie procesowym, jak i nieprocesowym¹⁴, choć w tym ostatnim przypadku zdecydowanie silniejszą rolę odgrywa inicjowanie postępowań z urzędu, przede wszystkim ze względu na potrzebę ochrony słabszych stron stosunków cywilnoprawnych.

Zauważyć należy, iż prawo do sądu należy interpretować przez pryzmat art. 77 ust. 2 oraz art. 177 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵. Z kolei R. Piszko wskazuje, iż prawo do sądu uregulowane zostało w art. 45 i art. 77 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, z tym, że zostało ono w inny sposób wyrażone w art. 45, a inaczej w art. 77 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶. Jak zauważa M. Florczak-Wątor, z treści art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wynikają konkretne wskazówki i wytycz-

¹² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej – Kodeks Postępowania Cywilnego z 29 listopada 1930 r. (Dz.U. Nr 83 poz. 651).

¹³ L. Bosek, M. Safjan, *Komentarz do art. 45, uwaga 1.2.* [w:] *Konstytucja RP*, t. I, *Komentarz do art. 1–86*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa. 2016, Legalis/el.

¹⁴ M. Walasik, *Profil i zakres postępowania nieprocesowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 5, s. 67–97.

¹⁵ P. Pogonowski, *Rozdział II. Wpływ zasady „prawa do sądu” na sądowe postępowanie cywilne – założenia ogólne. Dostęp do sądu cywilnego. Realizacja prawa do sądu przy wszczynaniu postępowania cywilnego – jurysdykcja krajowa, sprawa cywilna, droga sądowa, „prawo do sądu”* [w:] *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, Legalis/el.

¹⁶ R. Piszko, *Rozdział II. Prawo do sądu jako prawo podmiotowe* [w:] *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. A. Przyńska, J. Ciapała, R. Piszko, Warszawa 2022, Legalis/el.

ne co do sposobu regulacji prawa do sądu w zakresie kształtowania ustroju sądów czy przepisów postępowania przed sądami, natomiast art. 77 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi gwarancje dla jednostki, iż nie zostanie w sposób arbitralny pozbawiona możliwości dochodzenia naruszonych praw lub wolności¹⁷.

Niezależnie jednak od doktrynalnego sporu w zakresie ustalenia triady praw częściowych składających się na prawo do sądu, zwrócić należy uwagę, iż możliwość wszczęcia postępowania sądowego, efektywnego udziału w nim i uzyskania rzetelnego rozstrzygnięcia sądu, musi być dla wszystkich równe i zapewniać jednakowy standard ochrony prawnej oraz efektywną możliwość uzyskania rozstrzygnięcia i jego wykonania, niezależnie od tego w jakim trybie czy kategorii spraw cywilnych jest prowadzone postępowanie. Oznacza to, że ustalając, czy dane regulacje systemu prawnego umożliwiają rzeczywistą realizację prawa do sądu poddać analizie należy aspekty finansowe, tj. wysokość kosztów, które należy ponieść by zainicjować oraz prowadzić postępowanie sądowe, a także aspekty formalizmu procesowego takie jak: formę danych czynności procesowych, wymogi formalne pism procesowych, prekluzję dowodową, etc. Ponadto w doktrynie wskazuje się, że istotne znaczenie w realizacji prawa do sądu ma urzeczywistnienie postulatów szybkości i efektywności, bowiem niewydanie orzeczenia w rozsądnym terminie, czy też wydanie orzeczenia, które z obiektywnych przyczyn będzie niemożliwe do wykonania, powoduje, iż prawo do sądu jest jedynie iluzoryczne, gdyż nie zapewnia rzeczywistej ochrony prawnej¹⁸.

Przenosząc zatem poniższe rozważania na grunt przedstawionego w przedmiotowym opracowaniu problemu, zasadnym wydaje się dokonanie analizy przyjętych w polskim systemie prawnym uregulowań dotyczących sądu internetowego funkcjonującego w krajowym prawie cywilnym procesowym, pod kątem możliwości wytoczenia powództwa w tym trybie postępowania; wysokości kosztów, które strony muszą ponieść; formalizmu czynności, a także czasu trwania i wykonalności orzeczeń w porównaniu z klasycznym postępowaniem.

¹⁷ M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3, s. 47–66.

¹⁸ K. Flaga-Gieruszyńska, *Wpływ wykluczenia cyfrowego na ograniczenie dostępu do sądu w sprawach cywilnych*, „Prawo i Wiąż” 2023, nr 4, s. 195–216.

IV. Elektroniczne postępowanie upominawcze jako przykład postępowania sądowego wymagającego funkcjonalnych kompetencji cyfrowych

Elektroniczne postępowanie upominawcze (dalej jako: EPU) jest jednym z niekontradiktoryjnych postępowań odrębnych funkcjonujących w polskim systemie prawnym, służącym dochodzeniu roszczeń pieniężnych, które stały się wymagalne nie później niż 3 lata od dnia wniesienia pozwu przeciwko pozwanym mającym miejsce zamieszkania lub siedzibę na terytorium RP. Postępowanie to zostało wprowadzone ustawą z 9 stycznia 2009 r., która weszła w życie 1 stycznia 2010 r.¹⁹. EPU stanowi swoiste połączenie zasad obowiązujących w polskim postępowaniu cywilnym z wzorcami tego rodzaju rozwiązań istniejącymi w Niemczech i Wielkiej Brytanii oraz doświadczeniami związanymi z sądami elektronicznymi, takimi jak: *automatisiertes Mahnverfahren* (Niemcy) oraz *Money Claim Online* (Wielka Brytania)²⁰.

Ustawodawca by zachęcić do korzystania z sądu elektronicznego przy jednoczesnym zachowaniu, w jego ocenie, gwarancji procesowych, wprowadził szereg odrębności, które odróżniają EPU od tradycyjnego postępowania upominawczego. Należą do nich przede wszystkim: brak konieczności załączenia dowodów do pozwu i sprzeciwu; utrzymanie fikcji doręczenia pod warunkiem wskazania w pozwie adresu pozwanego tożsamego z adresem widniejącym w rejestrze PESEL; obligatoryjne umorzenie postępowania w przypadku skutecznego wniesienia sprzeciwu od nakazu zapłaty. Ponadto zgodnie z art. 19 ust. 2 pkt 2 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²¹ od pozwu wniesionego w EPU pobiera się czwartą część opłaty należną od pozwu złożonego w tradycyjny sposób, którą w przypadku wniesienia przez powoda w terminie trzech miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie umorzenia postępowania przed sądem elektronicznym zaliczana jest na poczet nowo wniesionego pozwu w tradycyjnym postępowaniu. Zauważyć należy, iż jak już podnoszono w niniejszym opracowaniu,

¹⁹ Ustawa z 9 stycznia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 26 poz. 156).

²⁰ A. Kościółek, *Elektroniczne postępowanie upominawcze [w:] Postępowania odrębne*, t. 6, red. A. Machnikowska, Warszawa 2022, Legalis/el.

²¹ Ustawa z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 167 poz. 1398 ze zm.).

aspekt wysokości kosztów postępowania sądowego ma istotny wpływ na dostęp do sądu. Nie ulega wątpliwości, iż podmioty nieposiadające odpowiednich środków finansowych nie mogą skutecznie wnieść do sądu powództwa, jeżeli nie uzyskają stosownego zwolnienia. Natomiast jak słusznie podnosi się w doktrynie, że ograniczenie dostępu do sądu z uwagi na wysokość kosztów występuje w przypadku, w którym opłaty i koszty sądowe są nadmierne z uwagi na charakter sprawy²². Co prawda w EPU wysokość opłaty jest czterokrotnie niższa niż w klasycznym postępowaniu to jednak należy zauważyć, iż prawodawca w tym trybie postępowania stosuje zwolnienie od części opłaty stosunkowej, którą powód zobowiązany byłby ponieść, gdyby wносił powództwo w tradycyjnym postępowaniu. Z tego też powodu nie sposób uznać, iż taki sposób ustalania opłaty ogranicza prawo do sądu.

Wskazać także należy, iż powód zobowiązany jest do wnoszenia wszelkich pism procesowych za pośrednictwem dedykowanego systemu teleinformatycznego, natomiast pozwany może wybrać w jakiej formie chce wnosić pisma procesowe, z tym zastrzeżeniem, że wybór wnoszenia pism za pomocą dedykowanego portalu czyni pisma wniesione tradycyjnie bezskutecznymi, w razie pouczenia stron o tym fakcie. Wynika z tego, iż podmiot wnoszący powództwo, oprócz posiadania wszelkich atrybutów strony, które wymagane są przez ustawodawcę, musi mieć odpowiednio wysokie kompetencje cyfrowe, by skutecznie zainicjować proces przed sądem internetowym i skorzystać ze wszelkich usprawnień przyznanych przez ustawodawcę dla tego postępowania. Natomiast pozwany takich kompetencji cyfrowych nie musi mieć, gdyż prawodawca zagwarantował mu możliwość wyboru formy dokonywania czynności procesowych.

Zauważyć należy, iż to postępowanie odrębne prowadzone jest w systemie teleinformatycznym zaliczanym ze względów na kryteria funkcjonalne i przeznaczenie zgodnie z art. 175da § 2 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych²³, do systemów obsługujących postępowania sądowe w części²⁴.

²² B. Banaszek, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 393.

²³ Ustawa z 27 lipca 2001 r. prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 98 poz. 1070 ze zm.).

²⁴ K. Sandecka, *Rozdział 7 Sądowe systemy teleinformatyczne* [w:] *E-Sąd, E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie. Komentarz praktyczny*, red. J. Gólczyński, A. Zalesińska, Warszawa 2024, s. 227–229.

Z uwagi bowiem, iż czynności wykonywane przez organy wymiaru sprawiedliwości rozumiane *sensu largo*, w tym referendarzy sądowych, w systemie e-sąd ograniczają się do tworzenia lub przetwarzania akt sprawy. Natomiast do systemów teleinformatycznych obsługujących postępowania sądowe w całości zaliczymy taki portal, w którym wszystkie czynności procesowe i quasi procesowe są dokonywane za jego pośrednictwem (np. system KRZ obsługujący elektroniczne postępowania upadłościowe i restrukturyzacyjne).

Warto podkreślić, iż oprócz udogodnień proceduralnych, tj. ograniczenia formalizmu procesowego, EPU jest zdecydowanie szybsze niż klasyczne postępowanie sądowe, w tym postępowanie upominawcze. Jak wynika ze statystyk przedstawionych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, w 2021 r. wpłynęło w EPU 1 910 305 pozwów, z czego zakończono łącznie (wraz ze sprawami niezakończonymi w roku 2020) 1 941 894 spraw i wydano 1 533 801 nakazów zapłaty, a średni czas trwania tego postępowania wynosił 27,5 dnia²⁵. Natomiast średni czas trwania tradycyjnego postępowania upominawczego i postępowania nakazowego (a więc dwóch postępowań o charakterze przyspieszonym) wynosił dla spraw, w których właściwy był sąd okręgowy 5,218 miesięcy (sprawy gospodarcze 5,640 miesięcy), a postępowanie przed sądami rejonowymi trwało przeciętnie 6,888 miesięcy (w przypadku spraw gospodarczych 5,850 miesięcy)²⁶. Wskazać należy, iż niezależnie od tego czy sprawa rozpoznawana jest w EPU czy tradycyjnym postępowaniu upominawczym prawomocne nakazy zapłaty mają jednakową moc prawną, tj. prawomocnego wyroku.

Odnosząc się do aspektu efektywności, szybkości oraz zmniejszonego formalizmu omawianego postępowania zwrócić należy uwagę na fakt, iż w odróżnieniu od pozostałych trybów określonych w prawie cywilnym procesowym, sąd nadaje klauzulę wykonalności nakazowi zapłaty z urzędu niezwłocznie po jego uprawomocnieniu. W tradycyjnym postępowaniu organ sprawujący wymiar sprawiedliwości, co do zasady wyda postanowienie stwierdzające, że dane orzeczenie podlega wykonaniu na wniosek. Oznacza to, iż podmio-

²⁵ EPU – elektroniczne postępowanie upominawcze (e-sąd) w latach 2010–2021, <https://dane.gov.pl/pl/dataset/124,epu-elektroniczne-postepowanie-upominawcze/resource/39521/table> (1.07.2023).

²⁶ Średni czas trwania postępowania sądowego w latach 2011 – I kwartał 2022 – wybrane repertoria, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie> (1.07.2023).

ty dochodzące ochrony prawnej w EPU nie tylko szybciej są w stanie uzyskać rozstrzygnięcie sporu, ale także są w stanie szybciej je wyegzekwować w drodze przymusu państwowego oraz nie muszą podejmować dodatkowych czynności by zainicjować postępowanie klauzulowe.

Ł. Goździaszek wskazuje, iż EPU przyczyniło się do zwiększenia dostępu do sądu, gdyż przed wprowadzeniem tego postępowania odrębnego ustawodawca łączył kwestię realnego dostępu do sądu z zapewnieniem realizacji tego prawa przez podmioty zasługujące na szczególną ochronę prawną, a sąd elektroniczny od początku swojego istnienia był dostępny dla każdego²⁷. Pogląd ten wynika m.in. z faktu, iż ustawodawca nie wprowadził żadnych dodatkowych wymogów uwierzytelniania tożsamości powoda w szczególny sposób (np. nie ma wymogu podpisywania pism podpisem kwalifikowanym), czy też umożliwiono inicjowanie tego trybu postępowania przez każdy podmiot mający zdolność sądową, a nie tylko przez podmioty zaliczane do podmiotów profesjonalnych. Natomiast zwrócić należy uwagę na to, iż złożenie pozwu w EPU wymaga od powoda odpowiednio wysokich kompetencji cyfrowych, które umożliwią mu założenie konta w systemie teleinformatycznym, dokonanie opłaty w tymże systemie oraz odpowiednie wypełnienie formularza pisma procesowego, co może negatywnie wpłynąć na dostęp do sądu przez osoby nieposiadające odpowiednio wysokich kompetencji cyfrowych.

V. Wnioski

Informatyzacja wymiaru sprawiedliwości jest niewątpliwie rozwiązaniem, które przyspiesza postępowanie sądowe i tym samym umożliwia realizację postulatów szybkości, sprawności i efektywności postępowania. W pewnych przypadkach może jednak doprowadzić do ograniczenia dostępu do sądu osób, które są wykluczone cyfrowo zarówno w ujęciu „twardym”, jak i „miękkim”. Ograniczenie to przejawia się w aspekcie praktycznym postępowania sądowego, gdyż ustawodawca, co prawda wprowadza rozwiązania mające na celu

²⁷ Ł. Goździaszek, *Elektroniczne postępowanie upominawcze – doświadczenia i przyszłość* [w:] *Prawo Nowych Technologii. Księga z okazji jubileuszu 20-lecia działalności Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej i Studenckiego Koła Naukowego – Blok Prawa Komputerowego*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2022, s. 199–200.

zagwarantowanie, iż każda jednostka może skorzystać z prawa do sądu, jednak – jak wskazano powyżej – podmioty, które mają odpowiednie kompetencje cyfrowe czy dostęp do infrastruktury informatycznej mogą uzyskać rozstrzygnięcie swojej sprawy szybciej oraz mniejszym nakładem finansowym, a także przy ograniczeniu formalizmu czynności procesowych. Problem ten widoczny jest nie tylko na etapie postępowania rozpoznawczego, ale także przy wykonywaniu orzeczeń w drodze egzekucji sądowej.

Nie ulega wątpliwości, iż proponowane przez ustawodawcę rozwiązania w zakresie informatyzacji wymiaru sądownictwa są konieczne, natomiast wraz z nimi powinny zostać zintensyfikowane działania zmierzające do wzrostu kompetencji cyfrowych oraz dostępu do infrastruktury informatycznej, celem zagwarantowania każdemu równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Przyjąć należy, iż wprowadzone do porządku prawnego udogodnienia dla osób korzystających z dobrodziejstw informatyzacji wymiaru sprawiedliwości (np. w postaci niższych opłat), same w sobie nie przesądzają o ograniczeniu prawa dla sądu dla pozostałych osób, aczkolwiek kumulatywne zestawienie wszystkich korzyści wraz ze znacznie krótszym czasem oczekiwania na rozstrzygnięcie sprawy może powodować, iż prawo do sądu zostaje w znacznym stopniu ograniczone. Stąd też konieczne jest zapewnienie rozwiązań systemowych, które pozwolą skrócić czas niezbędny dla zakończenia sprawy wnoszonej do rozstrzygnięcia w tradycyjnym postępowaniu, a przy tym ograniczą formalizm czynności procesowych, którego zaostrenie w ostatnich latach, w ocenie autora, stanowiło nieudolną próbę usprawnienia funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w zakresie rozstrzygania spraw cywilnych.

Literatura

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008.
- Bartol A., Herbst J., Pierścińska A., *Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje*, Warszawa 2021, https://fundacja.orange.pl/app/uploads/2021/11/RAPORT_WYKLUCZENIE-SPOLECZNO-CYFROWE-W-POLSCE_2021.pdf.
- Bosek L., Safjan M., *Komentarz do art. 45 [w:] Konstytucja RP, t. I, Komentarz do art. 1–86*, red. L. Bosek, M. Safjan, Warszawa 2016.
- Dijk van J., *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*. London, New Delhi 2005.

- Flaga-Gieruszyńska K., *Wpływ wykluczenia cyfrowego na ograniczenie dostępu do sądu w sprawach cywilnych*, „Prawo i Więź” 2023, nr 4.
- Florczak-Wątor M., *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3.
- Goździaszek Ł., *Elektroniczne postępowanie upominawcze – doświadczenia i przyszłość* [w:] *Prawo Nowych Technologii. Księga z okazji jubileuszu 20-lecia działalności Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych Komunikacji Elektronicznej i Studentckiego Koła Naukowego – Blok Prawa Komputerowego*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2022.
- Kościółek A., *Elektroniczne postępowanie upominawcze* [w:] *Postępowania odrębne*, t. 6, red. A. Machnikowska, Warszawa 2022.
- Piszko R., *Rozdział II. Prawo do sądu jako prawo podmiotowe* [w:] *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. A. Przyńska, J. Ciapała, R. Piszko, Warszawa 2022.
- Pogonowski P., *Rozdział II. Wpływ zasady „prawa do sądu” na sądowe postępowanie cywilne – założenia ogólne. Dostęp do sądu cywilnego. Realizacja prawa do sądu przy wszczynaniu postępowania cywilnego – jurysdykcja krajowa, sprawa cywilna, droga sądowa, „prawo do sądu”* [w:] *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005.
- Sandecka K., *Rozdział 7 Sądowe systemy teleinformatyczne* [w:] *E-Sąd, E-doręczenia, rozprawy zdalne, systemy teleinformatyczne w sądownictwie. Komentarz praktyczny*, red. J. Gołaczyński, A. Zalesińska, Warszawa 2024.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 45* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 45* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021.
- Walasik M., *Profil i zakres postępowania nieprocesowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 5.